

17 ГАГО. – Ф. 1674. Оп. 1. Д. 11. Л. 119, 123, 126; Ф. 1674. Оп. 1. Д. 16. Л. 21; Ф. 1674. Оп. 1. Д. 22. Л. 1–5.
18 ГАГО. – Ф. 1674. Оп. 1. Д. 16. Л. 125.

УДК 94:355(476+474.5)“1812”

С. А. Чаропка

(Гомель, УА «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Ф. Скарыны»)

ЛІТОЎСКАЯ АРМІЯ 1812 ГОДА: СТРУКТУРА І АРГАНІЗАЦЫЯ

Вайна 1812 г. паміж Расіяй і Францыяй стала, як і многія папярэднія войны ў нашай гісторыі, надзвычай неадназначнай з’явай. У патрыятычна настроеных колах былой Кароны і ВКЛ узнікла надзея на адраджэнне польска-літоўскай дзяржавы, многія шляхціцы з Літвы і Беларусі ўцякалі ў адраджаную Польшчу. Шмат былых афіцэраў ВКЛ далучыліся да арміі Варшаўскага княства. Іншая частка палітычнай эліты былога ВКЛ, якая знаходзілася на падкантрольных Расіі беларускіх землях, распрацавала праект стварэння аўтаномнага ВКЛ у складзе Расіі, але гэтая ідэя не ажыццявілася [1; 2]. Грамадска-палітычнае жыццё віравала, таму няма нічога дзіўнага, што з пачаткам франка-расійскай вайны 1812 г. значная шляхта палітычнай эліты былога ВКЛ у спадзяванні на адраджэнне айчыны падтрымала Напалеона.

Вайна 1812 г. на Беларусі не магла застацца па-за ўвагай даследчыкаў. За савецкім часам нешматлікія беларускія даследчыкі звычайна адлюстроўвалі агульнарасійскі падыход да гэтай праблемы, звяртаючы ўвагу пераважна на сацыяльна-эканамічныя аспекты вайны. З набываннем беларускім народам дзяржаўнай незалежнасці, увага айчынных гісторыкаў стала засяроджвацца менавіта на ролі Беларусі і яе жыхароў у вайне 1812 г., у тым ліку і на тэме стварэння арміі ВКЛ у 1812 г. [2–13]. Расійская гістарыяграфія праблемы мае даўнія карані. Яшчэ з 20-х гг. XIX ст. вайна 1812 г. актыўна і шырока даследавалася расійскімі гісторыкамі, але яе асаблівасці для беларускага народа выдзелены не былі. За савецкім часам агульны падыход да ацэнкі вайны не змяніўся. Асноўная ўвага надавалася адлюстраванню змагання беларускага насельніцтва супраць французаў. Пасля распаду СССР расійская гістарыяграфія засталася на старых пазіцыях у адносінах да ролі і месца зямель Беларусі ў

падзеях 1812 г., але з'явіліся асобныя работы, якія былі прысвечаны вывучэнню арміі ВКЛ [14–18]. Польская гістарыяграфія абазначанай тэмы зарадзілася ў пачатку ХХ ст. і ў цэнтры яе ўвагі апынуліся пераважна сацыяльна-эканамічныя пытанні, праблемы арганізацыі арміі. Сучасныя польскія даследчыкі надаюць вялікую ўвагу становішчу на беларускіх землях падчас вайны 1812 г., тэме ваенных фарміраванняў беларускай шляхты і іх ролі ў вайне 1812 г. [19–23]. Спробу аналізу шляхоў стварэння арміі ВКЛ зрабілі і літоўскія гісторыкі [24]. Нягледзячы на значны гістарыяграфічны задзел, тым не менш існуе вялізны патэнцыял для далейшага вывучэння абранай тэмы і, перш за ўсё, яе асобных аспектаў.

У першыя дні ліпеня было вырашана стварыць армію ВКЛ у складзе 5 пяхотных і 4 кавалерыйскіх палкоў [19, с. 480]. Галоўнай мэтай гэтага войска з'яўлялася ахова шляхоў камунікацый на тэрыторыі дэпартаменту ВКЛ ад рэйдаў расійскай арміі. Камплектацыя палкоў ВКЛ адрознівалася ад падраздзяленняў Варшаўскага княства. Кожны пяхотны полк мусіў складацца з 3 батальёнаў па 6 рот у кожным, у т.л. 4 роты фузілёрскіх, па адной грэнадзёрскай і вальтыжэрскай. Штатны склад палка налічваў 66 афіцэраў і 2010 падафіцэраў і шараговых. Кавалерыйскі полк мусіў складацца з 4 эскадронаў па 2 роты кожным і налічваць 981 жаўнера [19, с. 498–499]. Такім чынам, паводле планаў агулам войска ВКЛ павінна было налічваць 14304 вайскоўца, з якіх у пяхоце – 330 афіцэраў і 10050 падафіцэраў і шараговых, у кавалерыі 168 афіцэраў і 3756 падафіцэраў і шараговых. На ўзбраенне арміі ВКЛ планавалася выдзеліць 1998 карабінаў і 867 шабель для кожнага пяхотнага палка [19, с. 499].

Рэгіменты літоўскай арміі атрымалі нумары, якія працягвалі нумарацыю падраздзяленняў узброеных сіл Варшаўскага княства, г.зн. у пяхоце – з 18 па 22, у кавалерыі – з 17 па 20. Пры гэтым войска ВКЛ не з'яўлялася часткаю польскай арміі. Па лініі ваеннага кіравання армія ВКЛ падпарадкоўвалася ўласнаму штабу, які быў звязаны непасрэдна з Галоўным штабам «Вялікай арміі». Па адміністрацыйнай лініі яна падпарадкоўвалася Ваеннаму камітэту.

Для каардынацыі дзеянняў па стварэнні войска у канцы жніўня паўстала генеральная інспекцыя арміі ВКЛ, якая не была органам камандавання літоўскіх войскаў, а мэтай яе існавання з'яўлялася дапамога ў арганізацыі арміі. Фармальна інспекцыя падпарадкоўвалася Ваеннаму камітэту, але ў рэальнасці, дзякуючы асабістым сувязям генерала Р. Гедройца, супрацоўнічала з генерал-губернатарам Д. Гогендорпам. Генерал-інспектарам арміі ВКЛ стаў кадравы афіцэр арміі ВКЛ дывізіённы генерал князь Рамуальд Гедройц. Генерал-інспектарам пяхоты быў прызначаны брыгадны

генерал граф Кс. Ф. Несялоўскі, генерал-інспектарам кавалерыі стаў брыгадны генерал Ю. Ваўжэцкі [13, с. 14].

Актыўныя дзеянні па стварэнні войска пачаліся адразу ж з пачатку ліпеня. 25 ліпеня Ваенны камітэт прыняў пастанову аб наборы з 5 па 30 жніўня на шасцігадовую службу ў пяхоце 10 тысяч кантаністаў з мужчын ва ўзросце 17–34 гадоў. У выніку праведзенага набору было сфарміравана амаль 6 пяхотных і 4 уланскіх палка. 24 жніўня было вырашана ўтварыць дадаткова 6 стралецкіх (егерскіх) батальёнаў па 6 рот. У кожнай роце мусіла быць па 9 афіцэраў і падафіцэраў і 130 шарагоўцаў. Значна пазней, у лістападзе, было вырашана ўтварыць 2 стралецкіх палка па 3 батальёны ў кожным. Для фарміравання стралецкіх батальёнаў Ваенная камісія вырашыла рэкрутаваць 2/3 усіх ляснікоў ВКЛ. Насамрэч удалося сфарміраваць толькі 3 батальёны [20, с. 175].

З ініцыятывай фарміравання новых палкоў выступіў А. Пацей, які пачаў збіраць у 23-і пяхотны полк Мінску. За свой кошт пачаў фарміраванне 21-га палка конных стралкоў Ігнат Манюшка [19, с. 563]. У мястэчку Жалудок Лідскага павета ў верасні-кастрычніку за асабісты кошт Р. Тызенгаўза фарміравалася конна-артылерыйская рота, якая налічвала 124 чалавекі і 131 каня і павінна была атрымаць на сваё ўзбраенне 12 гармат [9]. У Расіенскім павеце пачаў арганізацыю кавалерыйскага палка Ю. Гедрайц. У Пінскім павеце падобную спробу зрабіў Г. Яленскі. [19, с. 561]. У баку ад грамадска-палітычных падзей на Беларусі не засталася і мясцовае татарскае насельніцтва. Арганізатарамі татарскіх узброеных фарміраванняў сталі былы падпалкоўнік 4 палка пярэдняй варты ВКЛ М. М. Ахматовіч [17; 19, с. 559]. У Навагрудскі, Ашмянскі, Лідскі, Ковенскі, Мінскі паветы, дзе пражывала татарскае насельніцтва, былі разасланы афіцэры, аднак сфарміраваць паспелі толькі адзін эскадрон.

1 ліпеня 1812 г. пачаўся працэс стварэння нацыянальнай гвардыі і жандармерыі ў цэнтрах дэпартаментнаў і ў гарадах з магдэбургскім правам. Гвардыя прызначалася для аховы межаў ВКЛ, падтрымкі парадку, аховы грамадскай і прыватнай маёмасці, казны дэпартаментнаў, а таксама важных ваенных аб'ектаў. Планавалася стварыць 2 батальёны па 6 рот у кожным. Агульны склад нацыянальнай гвардыі мусіў налічваць 1450 чалавек. Узбраенне нацыянальных гвардзейцы атрымлівалі ад французскіх уладаў, яно было часткова французскім, часткова трафейным [18]. Жандармерыя прызначалася для паліцэйскай службы, барацьбы з бандытызмам і марадзёрствам, аказання ўзброенай дапамогі органам улады. У кожным дэпартаменце прызначаўся камандзір жандармерыі ў чыне палкоўніка, пад камандаваннем якога ў Віленскім і Мінскім дэпартаментнах было па 2 эскадронных шэфы, у Гарадзенскім і

Беластоцкім дэпартаментам – па аднаму. У кожным павеце стваралася па адной жандарскай роце на чале з капітанам [19, с. 587]. У выніку было набрана каля двух тысяч жандараў [18].

Пасля разгрому “Вялікай арміі” і падзення Напалеона, жаўнеры з Літвы і Беларусі апынуліся ў няпростым становішчы. Аднак лёс войска ВКЛ аказаўся не настолькі трагічным, як гэтага можна было чакаць. 24 сакавіка 1814 г. Аляксандр I прыняў групу магнатаў і шляхты былой Рэчы Паспалітай і дараваў ім падтрымку Напалеона. 17 красавіка 1814 г. у Сен-Дэні Аляксандр I прымаў парад польскага корпуса, у якім сярод іншых былі рэшткі 20 уланскага палка. У наступным гэты корпус увайшоў у склад арміі Каралеўства Польскага. 29 верасня 1814 г. польскія войскі вярнуліся Варшаву. Пасля таго як у 1818 г. скончыўся 6-гадовы тэрмін службы жаўнеры апошняга войска ВКЛ вярнуліся да дому [9].

Многія з афіцэраў войска ВКЛ у далейшым працягнулі службу ў арміі Каралеўства Польскага, як аўтаномнага дзяржаўнага ўтварэння ў складзе Расійскай імперыі. Генерал-інспектар арміі ВКЛ генерал дывізіі Р. Гедройц увайшоў у склад Ваеннага камітэту Каралеўства Польскага. Генерал-інспектар пяхоты граф Ф. К. Несялоўскі быў прызначаны камандзірам брыгады, А. Хадкевіч у званні палкоўніка быў прызначаны камандзірам штабу гвардыі Каралеўства, Я. Канопка стаў камандзірам 1 брыгады кавалерыі, але не здолеў уступіць на пасаду з прычыны хваробы і хуткай смерці.

Нягледзячы на тое, што сваёй барацьбой у перыяд з 1795 да 1814 г. патрыятычна настроеная шляхта Рэчы Паспалітай шмат чаго дамаглася – аўтаномнага статуса для Польшчы, увядзенне Канстытуцыі і г.д., але мараў аб адраджэнні страчанай у 1795 г. Айчыны многія не пазбавіліся. Калі ў 1830 г. распачалося Лістападаўскае паўстанне, шмат хто з афіцэраў войска ВКЛ сталі падштандары незалежнасці. Ф. К. Несялоўскі, К. Д. Пшэздзецкі, А. Гелгуд, С. Чапскі ўпарта змагаліся ў шэрагах інсургентаў за адраджэнне Рэчы Паспалітай, звязываючы будучыню беларускіх зямель толькі з гэтай краінай.

Спіс выкарыстаных крыніц і літаратуры

- 1 Антонаў, В. В. Агінскага план 1811 / В. В. Антонаў, С. С. Рудовіч, В. В. Швед // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. – Мінск, 1993. – Т. 1. – С. 31-32.
- 2 Лукашевич, А. М. Проекты восстановления Речи Посполитой и Великого княжества Литовского и их место в военно-стратегическом планировании Российской империи (1810–1812) / А. М. Лукашевич // <http://www.museum.ru/1812/Library/Lukashevich/index.html>

- 3 Корнейчик, Е. Белорусский народ в Отечественной войне 1812 года / Е. Корнейчик. – Минск : Наука и техника, 1978. – 267 с.
- 4 Ружанец, А. Літоўска-беларускае войска цэсара Напалеона / А. Ружанец // Беларуская мінуўшчына. – 1995. – № 1. – С. 29–30.
- 5 Таляронак, С. Апошняя армія ВКЛ (1812-1814) / С. Таляронак, А. Блінец // Беларускі гістарычны часопіс. – 1996. – № 2. – С. 22–34.
- 6 Лукашэвіч, А. Ваеннае становішча ў Беларусі ў 1812 г. / А. Лукашэвіч / <http://www.jivebelarus.net/history/gistografia/war-situation-in-belarus-at-1812.html>
- 7 Швед, В. В. Фарміраванне і дзейнасць арміі ВКЛ (1812–1815) / В. В. Швед // Веснік Брэсцкага дзярж. ун-та. – 2000. – № 1. – С. 49–57.
- 8 Швед, В. Вялікае княства Літоўскае ў 1812 годзе / В. Швед // Беларускі гістарычны часопіс. – 2000. – № 3. – С. 9–15.
- 9 Швед, В. Заходні рэгіён Беларусі ў часы напалеонаўскіх войнаў. 1805– 1815 гады / В. Швед, С. Данскіх. – Гродна, 2006. – 252 с.
- 10 Ерашэвіч, А. У. Уплыў напалеонаўскіх войнаў на грамадска-палітычнае жыццё Беларусі (1799–1815): Аўтарэферат дыс. ... канд. гіст. навук : 07.00.02 / А. У. Ерашэвіч; НАН Беларусі, Ін-т гісторыі. – Мінск, 2003. – 21 с.
- 11 Філатава, А. Вайна 1812 г. і Беларусь / А. Філатава // Гісторыя Беларусі : у 6 т. Т. 4. Беларусь у складзе Расійскай імперыі (канец XVIII – пачатак XX ст.) / М. Біч, В. Яноўская, С. Рудовіч [і інш.]; рэдкал. : М. Касцюк (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 2005. – С. 75–86.
- 12 Крывіцкая, К. В. Прафранцузскія настроі насельніцтва Віленскай, Гродзенскай, Мінскай губерняў і Беластоцкай воласці напярэдадні вайны 1812 г. / К. В. Крывіцкая // Весці БДУ, №3(49), 2006. – С. 34– 37.
- 13 Крывіцкая, К. В. Арганізацыя ўзброенных сіл вялікага Княства Літоўскага ў перыяд вайны 1812 года / К. В. Крывіцкая // Весці БДУ, №1(51), 2007. – С. 12–15.
- 14 Орловский, Е. Ф. Гродненская губерния в 1812 году. Ист. очерк / Е. Ф. Орловский. – Гродно : губернская типография, 1912. – 50 с.
- 15 Тарле, Е. В. Нашествие Наполеона на Россию, 1812 год / Е. В. Тарле. – М. : Наука, 1992. – 304 с.
- 16 Жилин, П. А. Гибель наполеоновской армии в России / П. А. Жилин. – М. : Наука, 1974. – 451 с.
- 17 Шереметьев, О. В. Литовские татары в составе Императорской гвардии Наполеона / О. В. Шереметьев // www.august-1914.ru/sheremetev.pdf.
- 18 Кудряшов, И. Ю. Вооруженные силы Литовского княжества 1812 года / И. Ю. Кудряшов. – М., 1991. – 19 с.
- 19 Nawrot, D. Litwa i Napoleon w 1812 roku / D. Nawrot. – Katowice, wyd. Uniwersitetu Slanskiego, 2008. – 790 s.
- 20 Nawrot, D. Bataliony strzelców na Litwie w 1812 r. / D. Nawrot // Wschodni rocznik humanistyczny. – 2005. – Т. II. – S. 169–190.

- 21 Kukiel, M. Zarys historii wojskowości w Polsce / M. Kukiel. – Kraków, nakładem Krakowskiej spółki wzdawnicyej, 1929. – 356 s.
- 22 Gembarzewski, B. Rodowody pułków polskich i oddziałów równorzędnych od r.1717 do r. 1831 / B. Gembarzewski. – Warszawa nakładem tow.wiedzy wojskowej, 1925. – 100 s.
- 23 Staszewski, J. Generał Dominik Dziewanowski / J. Staszewski. – Poznan, członkami druk. wydaw. w Kaliszu, 1933. – 80 s.
- 24 Gaidis, H.L. Napoleon's Lithuanian forces / H. L. Gaidis // Lithuanian quarterly journal of arts and sciences. Volume 30. – 1984. – №1 // http://www.lituanus.org/1984_1/84_1_01.htm
- 25 Staszewski, J. Pamiętnik Piotra Łagowskiego o wojnie 1812 r. na Litwie / J. Staszewski. – Wilno, drukarnia artystyczna «Grafika», 1936. – 38 s.
- 26 Журнал военных действий с 6 (18) по 8 (20) февраля 1813 // http://www.museum.ru/1812/War/News_rus/izv167.html

УДК 312.95(476)«1950/1980»

В. А. Шейбак

(Минск, ГНУ «Центр исследований белорусской культуры,
языка и литературы НАН Беларуси»)

К ВОПРОСУ О ДИНАМИКЕ ЭТНИЧЕСКОГО СОСТАВА НАСЕЛЕНИЯ БРЕСТСКОЙ ОБЛАСТИ БССР В 1950–1980-Е ГОДЫ

Для современной белорусской этнологии все большую значимость приобретают региональные исследования. Изучение проблем этногенеза и этнической истории в границах каждого из историко-этнографических регионов нашей страны позволит лучше понять и осветить весьма сложный процесс этнокультурной эволюции Беларуси. В рамках статьи мы попытаемся рассмотреть динамику этнического состава населения Брестчины в течение 1950-х – 1980-х гг., принимая во внимание то обстоятельство, что указанный период являлся для жителей Западного Полесья временем, когда они полностью реализовали свое право на самоидентификацию, развитие этнического самосознания.

С момента включения западнополесского края, который в период между двумя мировыми войнами был частью польского государства, в состав БССР отчетливо проявляется тенденция к формированию в среде коренного населения Брестчины устойчивого восприятия своей принадлежности к белорусскому этносу. Активизируется процесс